

journal homepage:

<https://www.supportscience.uz/index.php/ojhpl>

SCIENTIFIC ACTIVITY AND ANALYSIS OF THE WORKS OF SHAHAB AL-DIN SUHRAWARDI

Robiya S. Saidkhanbaleva

PhD Researcher

IRCICA Department

Field of Islamic History and Source Studies

International Islamic Academy of Uzbekistan

E-mail address: robiyasaidhanbaleva@gmail.com

Tashkent, Uzbekistan

ABOUT ARTICLE

Key words: Suhrawardi, Awarif al-Ma'arif, knowledge, Sufism, arif, sheikh and disciple, enlightenment, tariqa, spiritual perfection, Islamic philosophy, spiritual heritage.

Abstract: This article analyzes the life of Shahab al-Din Suhrawardi, his scholarly activity, and his written works. It also highlights the author's role in Sufi teachings, particularly the ideas of knowledge and enlightenment, moral perfection, and spiritual purification advanced through his work Awarif al-Ma'arif.

Received: 13.05.26

Accepted: 14.05.26

Published: 15.05.26

SHAHOBIDDIN SUHRAVARDIY ILMIIY FAOLIYATI VA ASARLARI TAHLILI

Robiya S. Saidxanbaleva

Tayanch doktorant

IRCICA kafedrasi

Islom tarixi va manbashunosligi yo'nalishi

O'zbekiston xalqaro islomshunoslik akademiyasi

E-mail adresi: robiyasaidhanbaleva@gmail.com

Toshkent, O'zbekiston

MAQOLA HAQIDA

Kalit so'zlar: Suhrawardiy, Avoriful-ma'arif, ilm, tasavvuf, orif, shayx va murid, ilm-ma'rifat, , tariqat, ruhiy kamolot, islom falsafasi, ma'naviy meros.

Annotatsiya: Mazkur maqolada Shahobiddin Suhrawardiy hayoti, uning ilmiy faoliyati hamda yozgan asarlari tahlil qilinadi. Muallifning tasavvuf ta'limotidagi o'rni, xususan, uning "Avorif al-ma'arif" asari orqali ilgari surilgan ilm-ma'rifat, axloqiy kamolot va ruhiy poklanish g'oyalari yoritiladi.

НАУЧНАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ И АНАЛИЗ ПРОИЗВЕДЕНИЙ ШИХАБУДДИН СУХРАВАРДИ

Робия С. Саидханбалева

Базовый докторант

кафедра IRCISA

направление: История ислама и источниковедение

Международная исламская академия Узбекистана

Адрес электронной почты: robiyasaidhanbaleva@gmail.com

Ташкент, Узбекистан

О СТАТЬЕ

Ключевые слова: Сухраварди, Авариф аль-маариф, знание, суфизм, ариф, шейх и мюрид, просвещение, тарикат, духовное совершенство, исламская философия, духовное наследие.

Аннотация: В данной статье анализируются жизнь Шихабуддин Сухраварди, его научная деятельность и написанные им труды. Освещается роль автора в суфийском учении, в частности идеи знания и просвещения, нравственного совершенства и духовного очищения, изложенные в его произведении Авариф аль-маариф.

Kirish. Shahobuddin Abu Hafs Umar Suhravardiy tasavvuf tarixida o‘zining “Avarif al-ma‘arif” asari orqali yuksak o‘rin egallagan mutasavviflardan biridir. U o‘rta asr musulmon Sharqi falsafiy, diniy va tasavvufiy-axloqiy tafakkurining atoqli namoyandasi bo‘lib, diniy-tasavvuf ta’limotining rivojlanishi va tarqalishiga ulkan hissa qo‘shdi.

Markaziy Osiyo xalqlarining o‘rta asrlar ilmiy-diniy, falsafiy va ijtimoiy-siyosiy tafakkuri jahon ma’naviy madaniyati tarixida alohida o‘rin tutadi. Biroq bu hududdagi ko‘plab mutafakkirlarning ijodi hali ham tegishli ilmiy izlanishlarga duchor etilmagan. Bu, ayniqsa, so‘nggi o‘n yilliklarda o‘rganish sezilarli darajada kengaygan so‘fiylikka taalluqlidir. Islom olamining mashhur olimlaridan Shayx Suxravardiy, Bog‘dodlik mashhur so‘fiy, kata olim, faqih, mufassir, voiz va jamoat arbobi bo‘lganlar. Shayx Shahobiddin Umar ibn Muhammad ibn Abdulloh ibn Amravayh Abu Hafs al-Qurashiy at-Taymiy al-Bakriy as-Suhravardiy (hijriy 539-632, melodiy 1145-1234) bo‘lib, katta olim, faqih, mufassir, voiz, ayni paytda jamoat arbobi hisoblangan. U o‘ttiz besh yoshida “shayxlar shayxi” darajasiga ko‘tarilgan. Abu Hafs Bag‘dodning katta so‘fiylaridan bo‘lib, “suhravardiyya” tasavvuf tariqatiga asos solgan. Shihobiddin Suhravardiy Suhravardda tug‘ilib, Bag‘dodda vafot etgan. Suhravard Iroq tarkibidagi qishloqlardan birining nomi.

Tadqiqotning usullari. Shahobuddin Suhravardiy 1145 yilda Eron Ozarbayjonida, Forsning Jibol viloyatidagi Suhravard (qadimda Midiya deb atalgan) shahrida tug‘ilgan. Bu shahar insoniyatga mistik va falsafiy oqimlar va maktablarning shakllanishi va tarqalishiga ulkan hissa qo‘shgan ko‘plab mashhur mutafakkirlarni berdi. Shayx Abu Bakr Zayniddin bobo ibn Shihobiddin Ko‘yi Orifon Toshkandiy 1164 yilda Bag‘dodda tug‘ilgan. U zotning otasi shayx Shihobiddin Umar ibn Muhammad ibn Abdulloh ibn Amravayh Abu Hafs al-Qurashiy at-Taymiy al-Bakriy as-Suhravardiy (hijriy 539-632, melodiy 1145-1234) bo‘lib, katta olim, faqih, mufasssir, voiz, ayni paytda jamoat arbobi hisoblangan. U o‘ttiz besh yoshida “shayxlar shayxi” darajasiga ko‘tarilgan. Abu Hafs Bag‘dodning katta so‘fiylaridan bo‘lib, “suhravardiyya” tasavvuf tariqatiga asos solgan (Zayniddin ibn Abu Hafsning bobosi Muhammad ibn Abdulloh Suhravardiy g‘avsul-a‘zam Abdulqodir Jiyloniyning do‘sti, maslakdoshi va ayo‘ni bo‘lgan). Abu Hafs Suhravardiy yigirmadan ortiq kitoblar muallifi sanaladi. Ular ichida eng mashhuri “Avoriful-maorif” (“Yaqin do‘stlar tuhfasini” yoki “Ilm-ma‘rifat yaxshiliklari”) bo‘lib, bu kitob so‘fiylar, ahli tariqatlar orasida juda mashhurdir. U oltin uch bobdan iborat. Mazkur kitob arab tilida bitilgan, o‘nlab xorijiy tillarga, jumladan, fors, turkiy, ingliz, nemis tillariga tarjima qilingan. Al-Orifiy uni turkiyga, Zahiriddin Abdurahmon ibn Ali ash-She‘roziy esa fors tiliga tarjima qilgan. Bu kitobda avval o‘tgan qavmlar tarixi, odamlar axloqi, ularning jamiyatdagi o‘rni, ta‘lim-tarbiya, poklikka yetish usullari, komil inson bo‘lish uchun ilm-ma‘rifat egallash lozimligi bayon qilingan. Unda al-Makkiy va al-Qushayriydan iqtiboslar (tsitata) keltirilgan. Aynan “Avoriful-maorif” kitobi zamirida yangi “suhravardiyya” tariqati yuzaga kelgan. Bu kitob ko‘plab tariqatlar tomonidan yaxshi qabul qilingan va qo‘llanma sifatida foydalanib kelingan. Jumladan, Shimmelga ko‘ra, Hindiston madrasalarida tasavvufni o‘rganishda mazkur kitobdan keng qo‘llanilgan.

Ko‘plab alloma va mutafakkirlar “Avoriful-maorif” kitobi haqida o‘z fikrlarini bayon qilganlar. Jumladan, Idris shoh: “Agar tariqatlar uchun umumdastur bo‘lsa, u “Avorif”dir”, degan. Gramlix: “Avorif oxirgi va mumtoz hamda rasmiy so‘fiylikdan ma‘lumotnoma adabiyotidir”, deb aytgan. Trimingem shunday degan: “Umar Suhravardiy buyuk ustoz, shayx bo‘lgan. Hanuz bizning kunlarimizgacha barcha so‘fiylik tarafdorlari uning shogirdlari tufayligina emas, balki “Avorif” asari ta‘sirida voyaga yetgan”. Shoh Valiyulloh (1703-1762) aytadi: “Odamlar hozirgi zamon so‘fiylari orqasidan ergashmasliklari kerak. Chunki ular har xil nopok narsalarni aralashtiryaptilar. Agar Alloh insonga yuksak bilimni ato qilsa, u farzlar, namoz, ro‘za, zikrga taalluqli hamma narsani bilish uchun “Avorif” kitobidan o‘qib-o‘rganishi kerak”.

Mustafo ibn Abdulloh al-Qastantiyniy ar-Rumiy al-Hanafiyning “Iyzohul-maknun fiz-zayli ‘ala kashfiz-zunun” kitobida “Avoriful-maorif”ning sharhi borligi aytilgan. Mazkur kitob Izzuddin Muhammad ibn Ali al-Koshiy tomonidan yozilgan bo‘lib, “Misbohul-hidoya va miftohul-kifoya” deb nomlanadi. “Iyzohul-maknun”da aytilishicha, hijriy 984 yilda vafot etgan Abdulloh ibn Sa’duddin as-Sindiy al-Madaniy o‘sha sharhga hoshiya yozgan. Demak, “Avoriful-maorif” kitobi juda mashhurligidan unga bo‘lgan talab kuchli bo‘lib, ulamolar tomonidan mazkur kitobga sharhlar, izohlar bitilgan. Yuqorida keltirilganlardan ma’lum bo‘ladiki, hatto “Avorif”ning sharhiga ham sharh yozilgan.

Abu Hafs Suhravardiyning bundan tashqari “Nug‘batul-bayon fiy tafsiril-qur’on”, “Jazbul-qulub ila muvosalatil-mahbub”, “Rashfun-nasoih al-iymaniyya va kashful-fazoih al-yunaniyya” (Arastu peripatetizmini tanqid qilishga bag‘ishlangan) kabi kitob va risolalari ham bor.

Zayniddin boboning otasi Abu Hafs Suhravardiy bir vaqtning o‘zida davlat arbobi ham bo‘lib, bu borada uning mavqe’i baland edi. U XIII asr boshlarida Xorazm, Saljuqiya, Iroq va Eron o‘rtasida yuzaga kelgan siyosiy nizolarni bartaraf etgan. Binobarin, shayx Shihobiddin 1215 yilda Bag‘dod xalifasi Nosirning (1180-1225) elchisi sifatida xorazmshoh Alouddin Muhammad (1200-1220) huzuriga kelgan. Abu Hafs Shihobiddin yigirma besh yil davomida elchilik vazifasida xizmat qilgan.

Shihobiddin Suhravardiy og‘li Shayx Zayniddin bilan Bag‘doddan birga keladi, og‘li Zayniddin Toshkentga keladi va hozirgi Ko‘kcha mavze’sidagi qabriston yaqinidagi “chillaxona”ga joylashadi va tasavvuf bilan shug‘ullanadi.

O‘sha davrda u yerda faqat chillaxona va hujralar bo‘lgan. Keyinchalik masjid va maqbara qurilgan. Shayx Shahobiddinning Imodiddin va Zayniddin ismli ikki o‘g‘li bo‘lgan. Otasi ular ichidan kichik o‘g‘il shayx Zayniddinni Toshkentda qoldirgan.

Suhravardiyning islom huquqi va hadis ilmidagi ustozlari: Abulqosim ibn Fazlon, Abulmuzafar Jaloliddin Shibliy, Ma’mur ibn Fohar, Abulfazl Toy (475-555 / 1097-1177), Abuzar Muqtasiy (vafoti 586/11) kabi mutafakkirlar edi. diniy huquq va hadis bo‘yicha boshqa mutaxassislar.

Suhravardiyning tasavvufdagi murshidlari (ustozlari) mashhur voiz va so‘fiylar: Shayx Abulsaid Bag‘dodiy (vaf. 579/1201) va Shayx.

Uning diniy, falsafiy va tasavvufiy qarashlari rivojiga katta ta’sir ko‘rsatgan Abul Muhammad Abdulloh Basriy (499-582 / 1121-1204).

Madrasani tamomlagan Suhravardiy mutafakkirlar va “ilohiy falsafa” namoyandalari orasida olim-falsafa va so‘fiy sifatida tezda katta shuhrat va yuksak nufuzga ega bo‘ldi.

Suhravardiy buyuk voiz edi. Amakisi Abunajib Suhravardiy vafotidan so'ng ribotida va'z qila boshlaydi. Bu notiqning va'zgo'y nutqlari tinglovchilarni hayajonga soladi. Uning ma'ruzalari ta'sirida tinglovchilarining ko'pchiligi tavba belgisi sifatida sochlarini qirqib, zohidlikka o'tishgan. Boshqalar esa o'zlarini yo'qotib, o'zini tutolmay yig'lashdi yoki hatto uning nutqi davomida hushidan ketishdi. Shunday qilib, Isfahoniy o'zining va'zgo'y nutqlaridan birida Suhravardiy bu baytni qanday o'qiganini aytadi:

Menga o'rgatganingizdek, yolg'iz menga suv bermang, hozir bo'lganlarga bering. Shundan so'ng tinglovchilar hayajonga tushdilar (Allohgga yaqinlikdan zavqlanishning vahima holati) va his-tuyg'ularini yo'qotdilar.

Suhravardiy siyosiy martaba ham qildi - u Bag'dodning oliy so'fiyiga aylandi, ya'ni. Abbosiylar xalifasi an-Nosir (1180-1225) davrida "Shayx ash-shuyux" xalifa an-Nosirning maslahatchisi bo'lib xizmat qilgan. Xalifa nomidan Anadolu, Suriya, Misr va Suhravardiy tashrifidan keyin so'fiylik va diniy hayotning markaziga aylangan Halab shahrida diplomatik xizmat qiladi. Uning Halabdagi faoliyati haqida zamondoshlari shunday yozadilar: "Suhravardiy al-Malik az-Zohir saroyida nutq so'zladi.

Bu nafaqat ritorik jihatdan zamonaviy, balki shu qadar ta'sirli ediki, tinglovchilarning qalblari itoatkor bo'lib, ko'zlarida yosh paydo bo'ldi.

Xalifa an-Nosir Suhravardiy kabi maslahatchilardan dushmanlariga qarshi ittifoq tuzish, shuningdek, qo'shilmagan guruhlarini xalifani qo'llab-quvvatlashga ko'ndirish uchun foydalangan. Shayx Suhravardiy xalifaning muhim maslahatchisi edi. Birinchidan, u eng hurmatli olimlardan biri va mashhur Suhravardiylar oilasi vakili, shuningdek, fikri oddiy xalq tomonidan qadrlangan siyosatchidir. Ikkinchidan, u iqtidorli notiq, kuchli xarakterga ega, tinglovchilarni butunlay maftun etish qobiliyatiga ega edi.

1217-1218 yillarda Suhravardiy Xorazmshoh Muhammad bilan diplomatik muzokaralar olib boradi. Oradan bir yil o'tib, diplomatik topshiriq bilan Anadoliga, Saljuqiylarning Koniya hukmdori Alauddin Kayqubod I (vafoti 1237) huzuriga boradi. Bu diplomatik missiya davomida Abu Hafs Umar Suhravardiy oliy martabali davlat arbobi sifatida kutib olindi; Shayxning kelishi sharafiga tantanali paradlar uyushtirildi va Bag'dodga qaytib kelgach, uni xalifa kutib oldi.

Suhravardiyga hurmat belgisi sifatida 1203-yilda an-Nosir Bag'dodning g'arbiy qismida o'z ta'limotini yoyish maqsadida unga Marzubaniya ribotini qurishni buyuradi. Bu ribotda hammom va bog' bor edi. Bu yordam tufayli Suhravardiy o'z ta'limotini Bag'doddan tashqariga ham yoyishga muvaffaq bo'ldi. Suhravardiy vafotidan keyin uning shogirdlaridan biri, "shayx ash-shuyux" laqabini ham olgan Qayd etish joizki, Suhravardiy Rum Qayqubod saroy

hukmdorlarining bir qismini futuvva jamoasiga qo‘shilishga ko‘ndira olgan va hatto Suhravardiy boshchiligidagi maxsus marosimida hukmdorning o‘zi ham futuvva libosini kiyishga rozi bo‘lgan.

Muhokama. Shuni ta’kidlash kerakki, Shahobuddin Abu Hafs Umar Suhravardiyning o‘zining zamondoshi Shahobuddin Yahyo Suhravardiy (Shayx al-Ishroq) - eronlik mutasavvif, "Nurlanish falsafasi" ("Falsafa al-Ishroq") risolasi muallifi bilan aralastirib yubormaslik kerak. 1153 yoki 1155 yillarda Forsning Jibal viloyatidagi Ozarbayjonning Suhravard shahrida tug‘ilgan ; 1191-yilda Halabda “murtadlik”da ayblanib qatl etilgan.

Suhravardiy Hindistonning Chishtiya tariqati asoschisi Muinaddin Chishti (vafoti 1236) va buyuk so‘fiy Najmuddin Kubro (vafoti 1220) shogirdi Najmiddin Dayyo Roziy (vafoti 1256) bilan do‘stona munosabatda bo‘lgan. Dayo Roziy 1221-yilda Malatya (Anadolu) shahrida Suhravardiy bilan uchrashib, unga o‘zining “Mirsad alibad” (“Alloh bandalarining yo‘li”) nomli mashhur so‘fiy qo‘llanmasini berdi. Suhravardiy bu asarni ma’qullab, Koniya hukmdori Alouddin Kayqubodga tavsiya qiladi.

Suhravardiy Makka va Madinaga qilgan ziyoratlaridan birida (u har yili buni amalga oshirar edi) davrning eng buyuk tasavvuf shoiri Ibn al-Farid (vafoti 1235) bilan uchrashadi. U buyuk so‘fiy gnostik Ibn Arabiy (1165-1240) bilan ham tanish edi. Ba’zi manbalarga ko‘ra, ular (Shayx Ibn Arabiy va Suhravardiy) Bag‘dodda uchrashganlarida (hijriy 618-yil) ikkalasi ham bir-birlariga ta’zim qilib, so‘ng indamay, ajralishgan. Ibn Arabiydan Suhravardiy haqida so‘ralganda: “U boshdan-oyoq Payg‘ambar (s.a.v.)ning ahkomlari bilan bog‘liqdir” (“abadussoleh”) va Suhravardiydan Ibn Arabiy haqida so‘rashganda: “U ilohiy haqiqatga to‘la ummondir” (“bahr al-haqoiq”).

Suhravardiy 628-yilda bo‘lib o‘tgan so‘nggi haj safarida ulug‘ shoir va faylasuf Ibn Foriz bilan suhbatlashgan. Ibn Foriz o‘g‘lining aytishicha, voqea shunday bo‘lgan:

Abu Hafs Suhravardiy bilan Iroqdan ko‘p odamlar hajga borganlar. Odamlar Suhravardiyning atrofiga to‘planib, uning har bir so‘zi va harakatidan hayratda qolishdi. Ibn Foriz Makkada ekanini eshitgach, u zotni kutib olishga shoshildi va yig‘lab: “Men u bilan shunday kunda uchrashmoqchi edim”, dedi.

Yuqorida aytib o‘tganimizdek, Shayx Suhravardiy buyuk so‘fiy edi. Tasavvufning buyuk shayxlari, jumladan, hukmdorlar ham uni chuqur hurmat qilganlar. Shayx Sa‘diddin Hamuiy (vafoti 650/1272) Suhravardiy haqida shunday degan: “Rasululloh sollallohu alayhi vasallamga ergashishning nuri as-Suhravardiyning peshonasida butunlay boshqacha”.

Harbiy xizmatda edim . Qirqinchi kuni qaragam, shayx ulkan tog‘da turgan ekan, uning oyoqlari tagida ko‘p taqinchoqlar yotgan ekan. Shayx krujkalarni to‘ldirib, odamlarga tarqatdi.

Shunga qaramay, zargarlik buyumlari qo'shildi. Men boshpanadan chiqib, shayxning oldiga yugurdim, uni xabardor qilish. Men bir og'iz so'z aytishimga ulgurmay, shayx mendan oldin o'tib: "Siz ko'rganlarning hammasi rost edi", dedi .

Suhravardiyning zamondoshi bo'lmish Ibn Xolikon shunday yozadi: "Men uning ma'ruzalarini tinglab, uning xalvosida qolib, so'fiylar orasida odat bo'lganidek, u zotdan saboq olgan kishilarni uchratdim. Ular menga ekstatik holatga erishganlarida qanday g'alati his-tuyg'ularni boshdan kechirganliklarini aytishdi . U (Suhravardiy) Bag'dod hokimiyatining elchisi sifatida Irbilga keldi va diniy masalalarni muhokama qilish uchun yig'ilishlar uyushtirdi, lekin men u kishini ko'rishga ulgurmadim, chunki men juda yosh edim. U tez-tez boshqa mamlakatlarga ziyorat qilgan va ba'zan Ka'ba yaqinida yashagan. Hozirgi zamon so'fiy shayxlarining ko'pchiligi bilan ular u bilan yozishib, murakkab masalalarni hal qilishda yordam so'rab murojaat qilishdi va fatvo shaklida maslahat olishdi .

Suhravardiy umrining so'nggi yillarida Ma'muniya ribotida yashab ijod qildi. Manbalarda keltirilishicha, Suhravardiy umrining oxirida ko'r bo'lib qoladi va 1234 (hijriy 632) yilning Muharram oyida Bag'dodda vafot etadi. Imom Homid ibn Abulfakir Kimoniy janozasida janoza namozini o'qidilar. Suhravardiy qabri so'fiylar qabristonida joylashgan. U 17-asrda Usmonli sultoni Murod VI tufayli qayta tiklangan.

Suhravardiy vafotidan so'ng uning o'g'li Imomiddin Muhammad Umar Suhravardiy ("Zod al-musofir va adab al-xozir" ("Sayohatchilar ta'minoti va hozir bo'lganlar uchun o'zini tutish qoidalari") risolasi muallifi; 1257-yilda vafot etgan) boshliq bo'ldi. Mamuniya ribotida, Suhravardiy tariqatidan keyin esa nabirasi Abdurahmon Suhravardiy davom ettirgan.

Suhravardiy merosi. Shahobuddin Suhravardiy tasavvuf va diniy ilm-fanning turli masalalariga oid boy meros qoldirgan. Abumansur ibn Abdulmo'min Isfahoniy Suhravardiyning 5 ta asarini tilga olgan: 1) "A'lom ul-hido va aqidat arbob ul-taqvo"; 2) "Jazb al-qulub ila muvosilat al-mahbub"; 3) "Kashf al-fadaikh al-junoniya va rashf an-nasoikh al-imaniya"; 4) "Du futuvvatnoma" (fors tilida); 5) "Avorif al-maorif".

Abdulhusayn Zarrinkub "Chustuchu dar tasavvufi Eron" ("Eron tasavvufida izlanish") kitobida Abu Hafs Suhravardiyning 8 kitobini tilga oladi: 1) "Rashf an-nasoih"; 2) "A'lom ul-hido"; 3) "Risolat us-sayr va-t-tir"; 4) "Irshod ul-muridzin"; 5) "Arroxik ul-maxtun li zavi al-ukum va-l-fuxum"; 6) "Risolai vasiya"; 7) "Jazb al-qulub ila muvosilat al-mahbub"; 8) "Avorif al-maorif".

"Avorif al-maorif" risolasi Suhravardiy asarlari ichida eng mashhuri bo'lib, so'fiylar uchun qo'llanma sifatida qo'llaniladi. Suhravardiy uni 1216 yilda tugatib, xalifa an-Nosirga

bag'ishlagan. "Avorif al-maorif" hozirgacha turli qardoshlikdagi so'fiylar orasida mashhur. Ingliz olimi J. S. Trimingem Suhravardiy va uning asarlari haqida shunday yozadi: "U buyuk shayx-ustoz bo'lib, uning ta'siri nafaqat shogirdlari, balki hamma o'qigan "Avorif al-maorif" asari orqali ham tarqaldi. U so'fiy ustozlari to hozirgi kungacha ». Aytish joizki, bu kitob Qur'oni karim va Payg'ambarimiz hadislarini doirasida yozilgan.

"Avorif al-Maorif" keng tarqalgan bo'lib, tarjimalar, sharhlar va ilovalar uchun material bo'lib qoladi. G'azzoliyning "Ihyo ulum ad-din" ("Iymon ilmlarining tirilishi") asari bilan birgalikda Misr va Bayrutda nashr etilgan. Doktor Abdulhalim Mahmud va Mahmud ibn Sharifning ilovasi bilan birga 21 bobdan iborat risolaning birinchi uchdan bir qismi ham Misrda nashr etilgan. Said Sharif Jurjoniy (vafoti 816/1438) kitobga o'zining ilovasini qo'shgan. Qo'lda yozilgan risolaning bir nusxasi Azinuddin Havofiy (vafoti 838/1460) sharhlari bilan birga Majlisi Sino kutubxonasi da .

"Avorif al-maorif"ning fors tiliga ilk tarjima va sharhlarini shayxning shogirdlari va izdoshlari: Zahiriddin Abdurahmon ibn Buzgash (Najmiddin Ali ibn Buzgashning o'g'li, Suhravardiyning o'zi unga latta (xirqa) sovg'a qilgan va u yerdan bino qurgan) tomonidan qilingan. 716/1316-yilda Sherozda ribot va Suhravardiy ta'limotini , Ismoil ibn Abdulmo'min Abumansur Isfahoniy (vaf. 710/1332) va Qosim Dovud (Suhravardiy muridi) ta'limotlarini targ'ib qilgan . "Risolaning eng qadimiy tarjimalaridan biri Ismoil ibn Abdulmo'min Isfahoniyga tegishli tarjimadir" . Nazir Ahmad "Tabakat Nosiriy" ("Nosiriyning ajralishlari") kitobida ham bu tarjima eng qadimiy ekanligini qayd etadi. Uning so'zlariga ko'ra, u 642/1244 yilda, ya'ni 10 yildan keyin qilingan.

Sadriddin Junayd Fazliddin ibn Shayx Abdurahmon Sheroziy "Avorif al-maorif"ni "Zail al-maorif fi tarjumat al-avarif" ("Avorif" kitobi sharhlari uchun qo'llanma) nomi bilan tarjima qilgan. Said Muhammad Gesudaroz (chishti ta'limoti tarafdori) uni fors tiliga tarjima qilgan va sharhlagan. Imod Fakih Kirmoniy "Avorif al-maorif"ni nazmga tarjima qilib, uni "Tariqatnoma" ("Tariqatlar kitobi", "Tasavvuf yo'llari kitobi") deb atagan. Suhravardiya ta'limoti tarafdori Abubakr ibn Muhammad Havofiy 826/1448 yili Darveshobodda risolaga ilova yozgan. Shayx Izzuddin Mahmud ibn Ali Koshoniy (vaf. 735/1334) "Avorif al-maorif"ni fors tiliga tarjima qilib, "Misbah al-hidaya va-l-miftoh ul-kifoya" ("To'g'ri yo'l chirog'i va etarlilik kaliti"). Eslatib o'tamiz, "fors tilida so'zlashuvchi musulmonlar orasida Suhravardiy birinchi navbatda

"Misbah al-hidaya" kompozitsiyasi tufayli. Bu "Avorif al-Maorif"ning batafsil ekspozitsiyasi bo'lib, u Koshoniyning so'fiylar orasida qabul qilingan axloq va xulq-atvor qoidalari haqidagi o'z fikrlari bilan to'ldiriladi" .

Bugungi kunda “Avorif al-Maorif” asari ingliz, fransuz, nemis va turk tillariga tarjima qilingan. Xususan, Uilberfors Klark risolaning bir qismini fors tilidan ingliz tiliga tarjima qilgan va 1891 yilda nashr etgan. Ba’zi manbalarga ko’ra, Klark darvesh (“kambag’al”, “gado”; arabcha “fakir” atamasining forscha ekvivalenti) bo’lgan. musulmon so’fiy birodarligi a’zosini bildiruvchi) Suhravardiya tariqati. “Avorif al-maorif” turkiy tiliga Hasan Komil Yilmaz va Irfon Gunduz tomonidan tarjima qilingan.

Shunday qilib, “Avorif al-Maorif” juda tez shuhrat qozonadi va turli so’fiy birodarlar yetakchisiga aylanadi. Tasavvuf va gnostiklar uni Abdulqosim Qushayriyning “ar-Risolat al-Kushayriya fi ilmat-tasavvuf” (“Kushayriyaning so’fiylik ilmi haqida xabari”), “Ihyo ulum ad-din” (“Iymon ilmlarining tirilishi”) bilan birga o’rganishga kirishdilar) M. G’azzoliy, “Futuhot al-Makkiya” (“Makka vahiylari”), Ibn Arabiyning “Fusus al-hikam” (“Hikmat durdonalari”) va boshqalar .

Xulosa. Shahobiddin Umar Suhravardiy “Avorif al-ma’arif” asarida ilmni tasavvuf yo’lining markaziy ustuni sifatida talqin etadi. Unga ko’ra, haqiqiy so’fiylik faqat riyozat va ibodat bilan emas, balki chuqur bilim, ma’rifat va qalb nuri bilan mukammallikka erishadi. Suhravardiy ilmni insonni jaholatdan xalos etuvchi va Haqni tanishga olib boruvchi vosita deb biladi, “ilm al-laduniy”ni esa orifning eng oliy darajadagi ma’naviy idroki sifatida tushuntiradi.

Bundan tashqari, Suhravardiy tasavvufning amaliy-axloqiy jihatlarini ham chuqur yoritadi. U so’fiylikning besh asosiy tamoyilini — qalbni poklash, go’zal fazilatlar bilan bezanish, shariat va sunnatga amal qilish, doimo Allohga shukr aytish hamda Allohni zikr qilishni ta’kidlaydi. Bu tamoyillar orqali inson o’z nafsini tiyib, ruhiy poklikka erishadi va Haq yo’lida sobit bo’lishni o’rganadi. Suhravardiy nazarida, ilm bu tamoyillarni to’g’ri anglash va amalga tatbiq etishning kalitidir. Shunday qilib, “Avorif al-ma’arif” asari nafaqat tasavvufiy axloq manbasi, balki ilm va ma’rifatning inson ruhiyatidagi ilohiy mohiyatini yorituvchi muhim asar sifatida qadrlanadi.

Xulosa o’rnida shuni aytish mumkinki, jahon hamjamiyatida “Avorif al-ma’arif” asarining o’rni beqiyosdir, ushbu asar ustida asrlar davomida turli davlatlarda, turli xil tillarda tadqiqotlar olib borilgan, islomshunoslik fanlarida darslik, qo’llanmalar o’rnida foydalanilgan. Yuqorida nomi keltirilgan Suhravardiy asarining qo’lyozma va toshbosma nusxalari, tarjima matnlarining aksari hozirgi kunda O’zRFA sharqshunoslik instituti fondida saqlanib kelinmoqda. Ushbu asarning bugungi kungacha qo’lyozma va tarjimalarining yetib kelishi, ushbu olim va uning asari naqadar yuksak e’tirofga loyiqligi, hamda ushbu asarni o’rganib, ilm-fan sohasida, xususan islomshunoslik sohalarida, yoshlar ma’naviy tarbiyasida muhim ahamiyatlarini ochib berishlik bugungi kunning dolzarb masalalaridan biridir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Qur'oni Karim va o'zbek tilidagi ma'nolari tarjimasi. Shayx Muhammad Sodik Muhammad Yusuf. –Toshkent. “ Hilol-Nashr ” , 2008. – 597 b.
2. Shahobiddin Abu Hafs Suhrawardiy. Avariful maorif. –Qohira.“Maktabatus saqofatud diyniya”, 1966.
3. Al-Suhrawardi Abu Najib. Harward, 1975, P:3-93; Baldick. J. Mystical Islam, London,1989.
4. AbulQosim al-Qushayriy "Ar-Risala al-Qushayriyya fi 'ilm at-tasavvuf". – Bayrut , 2002. – 74 b.
5. Imom Abu Homid al-G'azzoliy. Ihyou ulumid din. –Toshkent : “ O'zbekiston” , 2019. – 45 b.
6. Zarrinkub, Abdulxusayn. Chustuchu dar tasavvufi Eron. – Dushanbe : Irfon, 1992. – B.192.
7. Тримингэм Дж. С. Суфийские ордены в Исламе / Пер. с англ. О.Ф.Акимушкина.-М., 1989. – 67 С.
8. Шиммель, Анемари. Мир исламского мистицизма / Пер. с англ. Н.И. Пригариной, А.С.Раппопорта. М.: Алейта, Энигма, 2000. С. 23.
9. Murtazoyev.Sh, 2020.Shahobuddin Umar Suxrardiyning “Avariful-maorif” (Ma'rifat taniganlar) qo'lyozmasi. Integratsiyalashgan ta'lim bo'yicha xalqaro jurnal. 2, 5 (2020 yil mart).